

A gyergyó-szent-miklósi örmény kath. templom.

A GYERGYÓ-SZENT-MIKLÓSI ÖRMÉNY KATH. TEMPLOM.

Addig is, míg alkalmunk lesz hosszasan és részletesen szólni gyergyó-szent-miklósi derék testvéreinkről, jelen izromban szép templomukról, melyet itt képen bemutatunk, mondunk el hiteles akta alapján — egyet-mást.

A két első örmény, kik 1654-ben telepedtek le Gyergyó-Szent-Miklóson, Ázbej és Vártig nevet viselt. Testvérek voltak; vezetéknevök Hércz ¹⁾ volt. Rövid idő múlva még jöttek Moldovából, hol állandóan dult a háború, örmények Szent-Miklóstra. A kis örmény kolónia megélhető állapotban volt, de nem volt temploma; pedig az örmény a templomot és iskolát nem tudja nélkülözni. Nem volt talán miből építeni? Volt, de az akkor divott törvények nem engedték meg az örményeknek, hogy kőtemplomot ²⁾ építsenek. Egy házat béreltek ki tehát és ebben tartották — örmény szertartás szerint — az isteniszteletet. Később sokszor ismételt kérésükre és még többször nyújtott ajándékaikkal („pázum oghokhának jév bárkévok háziv gáráczhin szédánál“) alig kaphatták meg azt a kis kápolnát, melyet Ferenczfi György pap épített. A kápolna, melynek körzetét temetőnek használták, közfalán a bejáró fölött ma is olvashatók ezen szavak: Hoc coemeterium Gregorius Ferenczfi Sacerdos, in sepulturam peregrinorum fieri curavit. Anno 1637. 9. Maji.“ De ezt is csak olyan feltétel alatt adták át az örményeknek, hogy azt az elköltözés idejeig használhassák, akkor pedig az összes felszerelés, misemondó ruha stb. a kápolna birtokában marad. Végre 1717, ápr. 6-án Mártonfi György erdélyi püspök jelenlétében, ki az nap ebben a helységben „canonica visitatio-“ot tartott, — az örmények a magyarokkal — a kápolnát illetőleg, 120 magyar frtban egyeztek ki. De a hivek száma sokasodik és a kis kápolna nem képes azt mind befogadni; azért 1722-ben megújítják és megnagyobbítják a kápolnát; 1730. ápr. 25-én

¹⁾ Ázbej = Fülöp, Vártig = Rózsa. A Hércz család egyik ága most is él Szamosújvárt.

²⁾ Az első kőből való örmény templom Szamosújvárt épült 1723-ban (Salamon-templom).

pedig lerontják egészen és hozzá kezdenek azon új, gyönyörű szentegyház építéséhez, melyben mai nap-ság is dicsérik az Urat a gyergyó-szent-miklósi örmény kath. buzgó hivek.

És most elmondom azt, hogy ki volt az, ki a szent-miklósi hiveket reá birta arra, hogy új és nagyobb templomot építsenek? Antalfi János erdélyi püspök 1726. okt. 4-én Gyergyó-Szent-Miklóstra rendeli el örmény kath. plébánosnak Szamosújvárról Theodorovics Simon (Der-Szimeon Thoroszeán) segédlelkészt... Az új plébános örömmel győződött meg arról, hogy hivei mily buzgóságot fejtenek ki az istenisztelet gyakorlásában és mily szívesen végzik vallási kötelességeiket; de másrésről elszorult a szíve, midőn naponként látta, hogy a templom szűk falai alig képesek a megsokasodott hiveket befogadni; azért gyakran előhozakodott is előttök szükséges tervével, de minden ékesszólása daczára nem tudta őket megmozdítani... Még csak néhány nap és Mária-Czelbe indul a plebános. Ekkor így szól hiveihez: „Három nap mulva útra kelek, hogy teljesítem szent-fogadásomat. Ha határozottan nekem meg nem ígértek, hogy új templomot építettetek, visszatérő utamban Szamosújvárt maradok és többé nem térek vissza hozzátok — soha.“ Másnap (húsvét hétfőjén) tanácskozássra gyűltek össze a hivek és harmad nap már hozzá kezdetek az új templom alapjának kiásásához... Az építető bizottság ezen tagokból áll: elnök Khosza-Széhágián ¹⁾ János pap, Ábrahám Emánuel és Lukács Miklós fia Jakab (Hagop Nikosi Luszigian). Ezeknek felügyelete alatt épült az alap a földszínig; azután a közönség kérésére ez a kettő vette át a felügyeletet: Oháneán Lázár ²⁾ és Lukács Miklós fia Karácson. ³⁾

¹⁾ A Khosza (Kasza) család vezetéknéve Széhágián (Izsák, Izsáki).

²⁾ Ezen fontos adat tanuskodása szerint a gyergyó-szent-miklósi tekintélyes Lázár család vezetéknéve, Ohán (Ohánnesz, János, Jánosi) volt.

³⁾ A gyergyó-szent-miklósi Karácson család, Lukács Karácson nevű ősiüktől vette eredetét; a Karácson család vezetéknéve: Lukács.

Akkor, midőn ezen szép templom épült és befejeztetett, XII. Kelemen volt az egyház feje, magyar király III. Károly, erdélyi róm. kath. püspök Zorger György, az erdélyi örmények főesperese (Archidiaconus Armenorum Transilv.): Dr. Theodorovics Minász (ez bátyja volt Theodorovics Simonnak és Szamosújvárt lakott; innen kormányozta és a szükséghez képest látogatta meg a többi örmény telepeket), a szentmiklósi örmények plébánosa Theodorovics Simon és papja Khosza-Száhágián János; egyházi gondnoka Ákoncz Gergely fia Tódor (Ákoncz Tódor), bírása: Ohánneán Lázár, a tizenkét esküdt és bíró: Lukács Miklós, Ákoncz János, (Johánnesz Krikorián Ákoncz), Ábrahám Lukács, Kristóf János (Hohánnesz Chácshádurián), Ábrahám István kántor, Mánug Iszáj (Emanuel Izsák), Vákár János (Hohánnesz Hágopsái Vákárián ¹⁾), Thumán Jakab (Hágopsá Thumánián), Ákoncz Emanuel (Mánug Krikorián Ákoncz ²⁾), Ábrahám Emanuel, Ohán Márton (Márdirosz Ovánneán, Jánosi Márton); tanácsjegyző: Ábrahám Tódor (Toderás). A tímártársulat elnöke (szárészta szurugdsoch) Ábrahám Ángszend (Auxentius), alelnöke (vátáh): Lukács Jakab (Hágop Nikosi Lusziánián: Lukács Miklós fia Jakab); az ifjak társulatának elnöke: Jakabfi Kristóf (Hágopsájéncz Chácshádur), alelnöke: Verzár-Kristóffi Kristóf (Chácshigián Verdzáréncz ³⁾); a „mársálek“ Czifra-Donik Lukács (Czifra ⁴⁾) Lukács.)

Ezek után örök emlékezet okáért ide iktatom tiszteletre méltó neveiket (adományaikkal együtt) azon derék alapítóknak és vallásos adakozóknak, kik csengő aranyikkal hozzá járultak ezen fényes templom felépítéséhez:

¹⁾ A Vákár család vezetékeve: Hágopsá (Jakabfi, Gopcsa).

²⁾ Az Ákoncz család vezetékeve: Krikorián (Gergely, Gergelyfi).

³⁾ A gyergyó-szent-miklósi Verzár-ok vezetékeve: Chácshigián (Kristóffi), míg a többi Verzárok Stefánián (Istvánfi) vezetéknévvel bírtak.

⁴⁾ Ennek a családnak, mely a „Czifra“ nevet itt a hazában vette fel, örmény vezetékeve: Donig. A Donig az örmény don (möv, festum, ünnep) szóból van alkotva, mely latinul Dominicus-t, magyarul Domonkos-t jelent; de az ősök a Donig családnevet Dominicus- Domonkos helyett hibásan Dániel-lel fordították. — Mázsálek lengyel szó; így neveztetett a társulat harmadik elnöke, ki körmenetek alkalmával a társulat tagjait — a társulat díszes pálczájával kezében — vezette.

Az ifjak társulata, mely „Szent-Háromság“-társulatának is nevezetik 2676 magyar forintot adott.

A timár-társulat, mely a boldogságos Szűz-Mária tiszteletére (Assumptio Beatae Mariae Virginis) alakult, adott 1500 magyar forintot.

A kántorok egylete, mely Szent-Istvánnak, az első vértanúnak nevét is viselte, adott 1274 magyar forintot. Ezen egylet elnöke Lukács Miklós és alelnöke Ábrahám István kántor volt.

Lukács János (Hovhannesz Nikosi Luszigian: Lukács Miklós fia: János, vagy így is: Lukács János a Miklósé) építette a tornyot, Hohán Lázár (tehát a Lázár család) Világosító-Szent-Gergely kápolnáját (ézmáduren szêrpujn Krikori Luszávoreshujn).

Theodorovics Simon plébános adott a templom építésére 13 aranyat, Szêhágián-Khoszá János pap 12 arany, Ákoncz Tódor (Thorosz Krikori Ákoncz) főgondnok (jégéghéczhpán) 40 arany, Ohán Lázár bíró 6 arany, Lukács Miklós 40 arany, Ákoncz János (Ohánnesz Krikori Ákoncz) 35 arany, Ábrahám Emanuel 40 arany, Lukács Jakab (Hágop Nikosi Luszigian) 50 arany, Ákoncz Emanuel (Mánug Krikorian¹⁾ Ákoncz) 30 arany, Ákoncz Lukács (Luszig Krikorian Ákoncz) 30 arany, Kristóf János (Hohánnesz Chácshádurián) 20 arany, Ohán Márdirosz (Jánosi Márton) 12 arany, Vákár János (Hohánnesz Hágopsái Vákárjéncz) 10 arany, Ábrahám István 6 arany, Mánug Iszáj 6 arany, Ábrahám Tódor jegyző 10 arany, Jakabfi Kristóf (Chácshádur Hágopsái) Gergely nevű testvérével együtt 20 arany; Lázár Bogdán (Ászduádzádur Gházari) Kristóf fivérével együtt 20 arany; (Mámú)

¹⁾ Ebből az idézetből is látszik, hogy az Ákoncz család örmény vezetékneve Krikorian (Gergely, Gergelyfi). Itt a Krikorian vezetéknev; mert ha az az apának lenne keresztnéve, akkor így kellene hogy legyen írva: Mánug Krikori Ákoncz. Pedig az egykorú író: Theodorovics Simon plébános jól tudott örményül és így hibátlanul írta a vezeték- és keresztnéveket. Van ilyen is: Thorosz Krikori Ákoncz, de ez magyarul: Ákoncz Gergelynek fia, Tódor, vagy csak Ákoncz Tódor.

Hohán Lukács ¹⁾ 10 arany; Szerátczy-Kristóf ²⁾ Dávid 6 arany; Szerátczy-Kristóf Eránosz ³⁾ 6 arany; Szerátczy-Kristóf Lukács, fivérével Tódorral 12 arany; Hulián Kristóf (Csácshig Toderi Huliánjéncz ⁴⁾, Hulián Tódornak fia Kristóf fivérével Lukácscsal együtt 10 arany; Ákoncz Izsák (Iszéhág Krikori Ákoncz: Ákoncz Gergely fia Izsák) 4 arany; Ábrahám Ángszend (Auxentius) 5 arany; Ákoncz Gergely (Krikor Széhági Ákoncz, Ákoncz Izsák fia Gergely) fivérével Miklóssal együtt 6 arany; Kábdebo Jakab, fivérével Kristóffal együtt 6 arany; Thumán (Tamás, Tamási) László 5 arany; Vákár-Hágopsa Bogdán 5 arany; Verzár-Kristóffi Kristóf 4 arany; Kristóf Gergely, fivérével Lukácscsal együtt 4 arany; Kristóf Emanuel sekrestyés, fivérével Gergelylyel együtt 2 arany; Kiritsa (Kritsa) Izsák (Széhág Ászduádzáduri Kiritsájéncz: Kiritsa Bogdán fia Izsák) 2 arany; Polyák Izsák (Széhág Poleák) fiával együtt 2 arany; Mánug Bogdán 2 arany; Simai Simon (Szimon Simájéncz) fiával együtt 2 arany; Józseffi József (Hovszeph Hovszephián) kántor György nevű fiával együtt 2 arany; Mesko (Meskojéncz) Miklós fiával együtt egy arany; Mánug (Emanuel) Antal egy arany; Ötvös János (Hovhánnesz Chácshigi Voszkericséncz: Ötvös Kristóf fia János) egy arany; Söcs András (Ándrejn Thukheshin) fiával együtt egy arany; Kiritsa Márton (Márdirosz Ászduádzáduri Kiritsájéncz: Kiritsa Bogdán fia Márton) egy arany; Mihály Jakab (Hágopsá Mitkoi) egy arany;

¹⁾ Mámú örmény szó: nagyanya. Itt gúnynév; a család neve-tékneve: Hohán (János, Jánosi).

²⁾ A Kristóf nevű család Szeret (akkor Moldova, most Bukovina) helységből jött be, azért mellékeve örményül „szerátczy“ = szeretczy, Szeret helységből való.

³⁾ Az eránosz itt keresztnév. — Szerátczy-Kristóf Eránosz, a Kristóf Dávidnak fia. A Kristóf Eránosz fiai már elhagyják valamint a melléknevet (Szerátczy), úgy családjuk nevét (Kristóf) is és apjuk keresztnévéről nevezik el magukat: Eránosz-oknak. — Különben Eránosz (^{Ἡρανος}) jelentése: fejedelem, herceg, főnök. Az Ámirás és Merza család görög neve. Ámirás, Balázs, Chonthikhár, Császár, Eránosz, Merza, Thákvor, Sáhin, Vászil egy család. (L. Szongott Kr. A magyarhoni örmény családok genealogiája, 60. lap.)

⁴⁾ L. Szongott Kristóf, A magyarhoni örmény családok genealogiája, 85. lap.

(Gházár Khoszá-Széhágián) egy arany; Vártán (Vertán) Mánug egy arany; Urmánczi Donig (Donig Vártáni Urmánczi: ¹⁾ Urmánczi Vártán fia Donig) egy arany; Cháfthánsi ²⁾ Bogdán egy arany; Urmánczi Gergely (Krikor Mánugi Urmánczi: Urmánczi Mánug fia Gergely) egy arany; Bárchodár Szefer egy arany; Ázcsi Albert (Jolbej Ázczhi Luszig ³⁾ Ázcsi-Lukács Albert) egy arany; Szucsávai Donig (Donig Szocshavezhi) egy arany; Bocsánczi Donig (Donig Mánugi Bocsánczi: Bocsánczi Mánug fia Donig) 3 magyar forint; Slikátár Lázár (Gházár Chácskoji Slikátári) két magy. for.; Görög Miklós (Nigoghájosz Mánugi Horom: Görög Emanuel fia Miklós) két magy. for.; János Emanuel (Mánug Hovhánneszi) három magyar forint; Retedsár Bogdán két magy. for.; Jolbej Kristóf három magy. for.; Csizmadia Mechithár (Méchithár Goskár) egy magy. for.; Donig Jakab egy magy. for.; Hágopsa (Ágopsa) Kristóf egy magyar forint; Sánta-József János (Hovhánnesz gách Hovszephi) egy magy. for.; Tákesz Gergely (Tákesz az Aristaces rövidebb alakja. Az Aristaces keresztnév az Ábrahám családban fordult elő; tehát Tákesz=Ábrahám. Szamosújárta a mult század 60-nas éveiben is az Ábrahám=Tákesz) két magy. for.; Miklós Vártán (Vártán Nigoli) egy magy. for.; Dombi Bogdán egy magy. for.; Hágopsa Ázbej (Ágopsa Fülöp) egy magy. for.; Mózes Izsák (Száhág Muszeszi) egy német for. ⁴⁾; Gergely Ker. János (Mégérdics Krikori) egy magy. for.; Dobál László egy magy. for.; Simon János két magy. for.; Retedsár Izsák két magy. for.; Káluszd (= Adventor) Gergely egy magy. for. Hágopsa Miklós fivérével Kristóffal együtt két magy. for.; Khosza-Széhág Simon (Dzerig Khoszá-Széhági) egy magy. for.; Kristóffi Ángszend, fivérével Kristóffal együtt két magy. for.; a szamosújárta tizenkét arany; Tisminiczai Pászákász Tódor négy arany; Ötvös Lukács és Dsirách (Gyertyánfi) Miklós (Erzsébet-

¹⁾ Urmia helység Perzsa-Örményországban. Urmánczi = Urmiaból való, Urmiai. Az Urmánczi család vezetékneve Vártán.

²⁾ L. Szongott Kristóf, a magyarhoni örmény családok genealogiája, 37. lap.

³⁾ Az Ázczhi család vezetékneve Lukács.

⁴⁾ A magyar forint 60 krt. a német vagy rénes (Rh. frt) forint 80 krajczárt tett.

városról) egy arany; Karátsonyi Kristóf Szamosújvárról (Chácshig Kreesunián Gérláczi) egy arany; Longinus Ámirá (Ámirá Chêngánoszián = Dániel Ámirá) Erzsébet-városról két arany; (Csik)-Somlyói Miklós (örményül így Nigol Somilovezchi; később a Somilovezchi = Somlyói szót kihagyták és a szék [Csik-szék] nevéből alkották a Csiki örmény családnevet; tehát Somilovezki = Csiki. Különben ezen család vezetékeve Ávák = Novák) két arany; Donszky-Gurjegh Donig (Donszky-Cyryll Donig) egy arany.

*

Ezeket a becses adatokat és drága neveket azon örményül, Theodorovics Simon gyergyó-szent-miklósi plébános, tehát egykori író által 1734-ben írott emlékkönyvből (hisádágárán) írtam ki, melyet ma is oly gondosan őriz a gyergyó-szent-miklósi örmény kath. egyház. Az emlékkönyv nagy ív-alak, pergamenbe kötve és pergamenre írva, aranyozott hoszegyenközény; ebben felül jobbról-balról angyal, alól az Atya-Isten, felette a Szent-Lélek.

Kívül a könyvön latin nagy (antiqua) aranyozott betűkkel ez olvasható: Liber nomina dominorum mercatorum, qui libenter dederunt pro Ecclesia Mariae Natae extracta intus continens.

Ezt a cikkelyt különösen a Gyergyó-Szent-Miklóson lakó, vagy onnan már kiköltözött örmények becses figyelmébe ajánlom. Olvassák el olyan szívesen, mint a mily örömmel én azt megírtam. Örömmel írtam, mert a Gyergyó-Szent-Miklóson kétszer tett látogatásom (a nagyon fényes, kitüntető fogadtatásért, melyben mindkét ízben részesítettek, fogadják itt a nyilvánosság terén is hálás köszönetemet. Szerk.) alatt bő alkalmam volt meggyőződhetni arról, hogy a mostani művelt, áldozatkész, hazafias nemzedékben, a derék ősök méltó unokáit tisztelem, kik a legújabb időben is nem riadtak vissza a kiadás nagyságától, midőn az ősi templomot oly nagy fénynyel, ízléssel és csinnal — restaurálták, hogy keresni kell párját.

A restaurálás alkalmával Isten dicsőségének előmozdításáért legtöbbet fáradozott Görög Joakim plébános és Eránosz Bogdán főgondnok, kiknek én külön is barát-

ságos köszönetet mondok azért a kitüntető sok szivességért, melylyel engemet ottlétem alatt — elhalmoztak. „Quamvis longa regione remotus absim, vos tamen animo semper adesse meo.“ (Ovid.)

SZONGOTT KRISTÓF.

A SZÉKELY ÖRMÉNYEKRŐL.

Az E. K. E. kiadásában megjelent „Székelyföld“ című monográfiában Hankó Vilmos dr. következőképpen ír a gyergyói örménységről:

„Gyergyó-Szent-Miklós a gyergyói havasok tövében elterülő nagy község, 6104 lakosa között 410 örmény (persze a régi népszámlálás adatai szerint). — A község már a távolból kellemes hatást tesz az utasra; közeledvén, a kellemes hatás még fokozódik. Gyönyörű templomait: a katolikus templomot, melynek tornya 1498-ban épült, az örményeknek bástyás védőfalakkal köryezett, 1730-ban épült templomát (Goró Lajos sikerült rajzában van bemutatva), csinos köz- és magán épületeit, széles utcáit, szép, nagy kertjeit, tágas piacát, s a piacon pezsgő életet szemlélve, városban képzeletileg magát az ember. Főutcáján kövezett mederben a Békény-patak kristálytiszta vize foly végig.

A községben van takarékpénztár (a nemrég Kolozsvárt elhunyt Szentpéteri János, örmény kath. lelkész alapítása), hitelintézet, népbank, polgári iskola, gyermekjátékszer, tanműhely, szeszgyár, sörgyár stb. A székelység marhatenyésztéssel és földműveléssel foglalkozik; házi ipar gyanánt az agyagipart üzik.

A kereskedés majdnem kizárólag az örmények kezében van, a kik jó hazafiak, nyelvre, érzületre magyarok. — Egyházi szertartások csak annyiban különböznek a

katholikusokétól (különben ők is örménykatholikusok), hogy a misét örményül mondják.

A pap azonban magyarul szól hiveihez, ezek pedig magyarul imádják Istenüket.

Jómodú valamennyi; vagyonukat marhakereskedés révén szerezték — Arany idők voltak, midőn a szentmiklói örmény százával hajtotta fel Bécsbe az ökröt, lóvat, juhot. — A marhakereskedés napjainkban tetemesen csökkent, bár még mindig jelentékenynek mondható. — 1894-ben a szentmiklói vásárookra 40,554 darab szarvasmarhát és 7029 lóvat hajtottak fel. Az örmények kezében a fakereskedés is virágzásnak indult.“

Hajdan 1782-ig az örmény főesperesség (Archidiaconatus Armenorum) jogköre kiterjedt a csik-gyergyói örménységre is, beleértve a Gyergyó-Szt-Miklós, Kanta, Szépvíz és környékén élő örményeket is. Annak illusztrálására, nehogy a vidéken szokásos szombati vásár a pünkösd után 4-ik szombatra eső Világosító-Szt-Gergely-ünnepét megzavarja, Karácson János, az örmények főesperese báró Bajthay erdélyi püspökhöz 1771. nov. 15-én írott fölterjesztésében az örmény védőszent ünnepét — mert Rómában is e napon tartatik, úgymond — vasárnapra állandóan áttétetni kérte. Azóta a székely-örményeknél ez a szokás eltérőleg a többi örmény telepektől, tényleg ma is fennáll.

KÖZLI X.

Két mauzoleum.

*Beteg testtel, koldus kézzel
Gyámoltalan aggok,
Templom előtt hallgatják a
Bús orgonahangot.*

*Két távozó alamizsnás
Örmény embert áldnak,
Kiknek magas kora vétót
Mond még a halálnak.*

*Az egyik szól: Nincs rokonom,
S testálni van jussom;
Rendelem, hogy koldusbotra
Egy örmény se jusson.*

*Másik úgymond: Fiam meghalt!
Örmény oltár álljon.
Holtom után diadalként
A setét halálon.*

* * *

*Megnyílt az Ég s glória szállt
A két galamböszre,
S szózat hallszik: A nevetek,
Majd ha színem előtt lesztek,
Élni fog örökre.*

ARARÁTI.

JÓZSEF ÁGOST FŐHERCZEG KEDVENCZ ÉTELE.

Arra vonatkozólag, hogy József Ágost főherczegnek mi a kedvencz eledele, nemrég ő maga nyilatkozott Szemere Miklós előtt. . .

Szóba került — a mint Tewrewk István a „Magyar Hírlap“-ban leírja — a bőkezű gavallér legutóbbi ifjusági lövészversenye, s József Ágost főherczeg tréfásan mondomta:

— Mért nem hívott meg engem is? Hallom, hogy kitünő ebédet adott.

Szemere Miklós hódolattal mentegette magát és kérte a kitüntetést, hogy a legközelebbi versenyre a fenséget meghívhassa. — S egyben megkérdezé; mi a főherczeg kedvencz eledele? hogy azt elkészíttesse.

— Kedvencz ételem a „piláf“, mondja József Ágost főherczeg, vadászataimon rendszeren ezt főztem. — A „piláf“: juhhús rizskásával. — S mert speciálisan török eledel, Szemere Miklós külön erre az alkalomra Törökországból szakácsot készül hozatni. Erre alig volna szüksége, ha tudná, hogy a piláf, illetve örményül philáv az erdélyi örmény konyhában ott szerepel és hogy azt minden valamire való örmény gazdaasszony el tudja készíteni, még pedig sokkal jobban, mint a török szakács; mert az örmény szakács a juhhúst a legfinomabb sült libamájjal helyettesíti; azonkívül az „örmény philáv“-ba bőven malozsát is tesznek és föltálalás előtt dúsan be szokták hinteni czukorral és fahéjjal.

M. G.

EGY MEGGYŐZŐ PÉLDA.

A Marseilleben megjelenő „Armenia“ czimű örmény heti lap „Orosz-japán háború és az örménység“ czím alatt egy hosszú cikksorozatban sok igaz dolgot mond el. Ebből a cikksorozatból azt a fölötte érdekes részletet, melyben az idegen czikkíró állításának bebizonyítása végett éppen a művelt Magyarországra hivatkozik, mi is közzé teszszük folyóiratunkban. A rokonszenves cikkrészlet, mely im itt következik, még arról is tesz tanúságot, hogy a külföldi örmények jól ismerik a magyar viszonyokat.

„Nagyon el van terjedve az a hibás vélemény, hogy a török és a perzsa nem alkalmas a politikai műveltségre (az örményben: khághákhágánuthiun, politica, urbanitas, civilis administratio, civilisatio: műveltség, udvariasság, módosság, finomság...), nem tudja elsajátítani az európai rendet, eszméket; mert ezeket — mint mondják — csak is az árja eredetű népek képesek befogadni; ellenben a törökök és a mostani perzsák (mert a régi perzsák szintén árják voltak) mongol-latár eredettel bírnak. De itt vannak a japánok, kiket a mongol eredet meg nem akadályozott abban, hogy fel ne ismerjék az európai élet követelményeit. Sőt ellenkezőleg a turáni vagy mongol faj olyan szembetünő sajtóságokkal bír, melyeknek alkalmazása az emberi nemnek csak előnyére szolgál. Elfogadták ezen fajból eredt nemzetek a törzsfői életet és kifejlesztették azt. Alapítottak és fentartottak sokáig élő uralmakat és a politikai élet különböző terén jelét adták bölcseségüknek, messzelátásuknak. Az együttélés számára állandó, példás intézményeket alkottak. . . Ezek tükörként mutatják azon szép tulajdonságokat, melyekkel a turáni nemzetek fényeskednek. Lehetetlen, például csodálkozásunknak kifejezést nem adni azon fontos hivatás felett, melyet a kis magyar nemzet az osztrák-magyar monarchiában teljesít. . .

Régi Babylonia ősi lakói, a híres számir-ok (így, mi európaiak a szumir aokat használjuk) és ákkádok, kik megalkották a törzsfői uralmat és alapját vetették a műveltségnek, szintén a turáni fajhoz tartozó népek voltak. És vajjon nem voltak-e turániak a hittiták, régi Örményország ősi népe, mely az assyr uralom érvényesülése szempontjából alkotott nagy birodalmaival valóságos csapása lett Kis-Ázsiának és Örményországnak?“

SZ. K.

SZÁNTUCHD ÖRMÉNY HERCZEGNŐ.

Szomorújáték öt felvonásban.

Therzián Tamás örmény eredetijéből fordította:

VOITH ANTAL tanárjelölt.

(Hatodik, befejező közlemény.)

Harmadik jelenet.

Tádé és egy csapat keresztény (kik kivégeztetésüket várják).

Tádé. Martirok, rendíthetlenül közeledjetek! Nézzétek ama csillagkoszorúkat, melyek a föld sűrű árnyai fölött ragyognak. Hadd hulljon le szemeitekről a mulandó fátyol, és nézzétek, mily türelmetlenül várakoznak rátok az égben az angyalok. Vigan üdvözöljétek őket!

(Egy a karból kilép és mondja:)

Mikor a lant megtörik az ifjú költő ujjai között,

Utóhangja édesebben terjed a levegőben.

Mikor a hegyek ormairól mosolyg reánk a lenyugvó
[nap,

Mosolya nyájasabb és kedvesebb.

S mikor mindkét testi halál dicsőség felé vezet,

Égő szívünk miért ne zengne dicső örömeinket?

Kar.

Zengjük az Úr hatalmát,

Ki ad éltet vagy halált;

Égi karok énekivel

Jusson szavunk Ő hozzá fel.

Első hang.

Lóra pattant fegyveres hősök, mint

Valamely széltől szított lángban égő erdő, —

Borítsák el fenyegetődvé a mezőket és hegyeket.

Az egész világ szűk volt döhöngésüknek.

De a te egyedüli pillantásod lábaik előtt

Tátongó örvénybe süleszté valamennyijöket.

Második hang.

Fölkelt a hatalmas és izmos karjaival

Kiemelte az államokat alapjukból.

Elnémult előtte a föld . . . és fönséges trónusát
Ő egyedül állítá fel a romok felett.
Lázadó hadat állított Veled szembe . . .
Villámod sújtott . . . s az azonnal tönkre ment.

Kar.

Te, hatalmak nagy Istene!
Ki mérkőzhetik meg veled?
Előtted semmi a világ;
A semmi számodra világgal van tele.

Harmadik hang.

Megvető pillantást vetett e földre a dölyfös,
Véres kardját az ég ellen ragyogtatta,
S haragosan kiáltott föl: ki merné fejét
Homlokom babérjaival koszorúzni?
Mely Isten törhetné meg kezeimben a kardot?
Vagy melyik vehetné ki körmeim közül a világot?
Zászlóim Örményhon hegyei fölött lengenek;
Folyóim vizei az ellenség vérétől piroslanak.
Estve a szent tűz templomaiból fölszálló lángok.
Tűz-palotákat építenek az eget borító felhők között.
Eufráttól Gangesig az én nevem hírére
Megrémült hullámok viszhangoznak.

Negyedik hang.

S most mint néma égő áldozatokat,
Minket tesz kegyetlen kardja martalékává . . .
Nem igazságszolgáltatást kérünk, Uram hanem csak,
Hogy vérünkre egy bánatköny hulljon, . . .
Hogy sirhalmaink fölött rózsák virítsanak
Melyek halhatlan templomaidat ékesíthessék.

(Mialatt a negyedik jelenetben közetkező éneket szomorú hangon énekelve távoznak, megjelenik Szántuchd is, ki könnyezve hallgatja.)

Negyedik jelenet.

Szántuchd és a kar.

(A kar a színpad belső részében szomorú hangon éneklí a következöket:)

Oh, mulandó örömök! Oh pillanatnyi dicsőség!

Hol értek ti véget? . . . A sírnál . . .

Nem késtek ez örvénybe taszítani,

Ki fogja epedő lelkem szomját kielégíteni?

Ki fogja a zavarokat megszüntetni?

S ki fogja szivem hervadó virágját

A regg üde harmatjába áztatni?

Jöjj, oh jöjj, örök kereszt,

Ki kitárod karjaidat,

S kinek halhatatlan árnya alatt

Halandók csendesen nyugosznak.

A vér éltető harmatja

Szálljon epedő lelkemre,

S mint az elhervadt rózsára

A regg könnyecppjei.

Mikor kezemben tartva a halál keserű poharát,

Azt kiinni készülök:

Engedd, hogy felelkezsem meg teljesen magamról

Engedd, hogy csak a te halálodra gondoljak.

Míg lábaimmal letiprom

Ifjuságom rózsáit, a koronát,

Míg a meztelen és ragyogó kard

Fejem fölött fenyegetőzve villog,

Bocsáss meg a kéznek, mely engem sujtani fog,

Csak egy könyvet indíts meg a bakók szemeibe . . .

Bocsáss meg nekik, s adj erőt nekem,

Hogy elűzhessem a halál félelmét.

Ötödik jelenet.

Tadé és Szántuchd.

Tadé. Te sirs, oh szüz? Nem hittem, hogy keresztény nő ily magasztos órában remegni tudna.

Szántuchd. Mindenre kész a lelkem, de testem gyarló!

Tadé. Bátorság, Örményhon herczegnője! Ajánld fel Islennek szüzességed első liliomát, melyet fiatal véred vörösre fest.

Szántuchd. Édes ez a hang, mely engem vigasztal; de ah, mikor fognak megszűnni a viharok!? Mikor fog a békesség kikötőjébe érni ingadozó csolnakom?

Tadé. Nézd, oh tapasztalatlan szüz, nézd ez ősz homlokomat; én ismerem a világot. Bejártam már összes virágos rétjeit, de mindenütt, a hol kutatni akartam, a nyomorúság rettentő örvénye nyílt meg lábaim alatt. Sokáig követtem árnyképeit, melyek homlokán a remény mosolygott, melyek nyomain virágok nőttek; . . . de fájdalom! . . . felhöként oszlott szét, s láttam, hogy lábom alatt egy sír van. Ejh, mi az élet!? . . . Gyermekkor, ifjúkor, férfikor, öregkor, . . . mosoly, köny. fájdalom és visszaemlékezés.

Szántuchd. Mulandó a világ, de az elmúlt idő tüzes nyomokat hagy maga után a szivben.

Tadé. Jussion eszedbe az az óra, melyben egy magára hagyott és minden segítségtől megfosztott Isten szenvedett a pusztában: vére cseppekben folyt le homlokáról; sóhajai elhangzottak az örökkévalóság mély örvényében. Egy Isten, ki a mindenség közepében elhelyezkedve, egyik kezével fölemelé a földet, mely a pusztulás örvénye felé rohant, és a másikkal eltörölte a föld színéről saját vérével az emberiség ellen hozott ítéletet. És te, kétkedel?

Szántuchd. Mindenre kész vagyok, de Eruánt . . . teli haraggal távozott el innen az imént.

Tadé. Hallgass csak ide! . . . Ő kereszténynyé lett.

Szántuchd. Oh kimondhatatlan öröm. Kereszténynyé? . . . Hát hogyan?

Tadé. Eszméletlenül feküdt egy patak mellett és nem bírta bágyadt szemeit fölemelni. Midőn sóhajtásait hallottam, segítségére siettem és ő szomorú hangon szólított meg: „Az Isten szerelméért, a kit imádasz, segíts rajtam! Egyedül és kétségbeesetten halok meg itt. Egy csepp vizet! Sovárgó ajkaim égnek a szomjuságtól.“ Míg beszélt, csak amúgy folyt testéről a vére és fogyott ereje. A patak tiszta vizéből töltöttem sisakjába és odanyujtottam neki. Bekötöttem sebeit, mire kissé magához tért: „Fiam, mondám neki, előbb-utóbb mindnyájunknak el kell hagynunk e világot, de azért mégse csüggedj!“ „Ejh, kiáltott fel, én soha sem félttem a haláltól; gyakran volt kardom szolgálja, de még az is, kiért édes volt nekem

élni vagy meghalni, engedi ifjúkoromat elhervadni.“ — Rövid szünet után így szólt hozzám: „Menj, hagyj engem, jó öreg, köszönöm, hogy reám gondolál; menj és . . . engedj meghalnom!“ Én megnyugtattam őt anynyira, hogy heves könnyek fakadtak szemeiből; ekkor a szent keresztség utáni vágyát fejezte ki és én megtettem a vallás rendelete szerint. De ime, épen ő jó!

Hatodik jelenet.

Eruánt, Tadé és Szántuchd.

Eruánt (belép, a katonákra támaszkodva; haldokolva és mindig csodálkozva:) Engedjete el katonák! Lépj közelebb hozzám édesem! . . . Szállj le hozzám az égből ártatlan angyalom, és engedd hogy a földi aggodalmak és fájdalmak közt bolyongó lélek fényes szárnyaid alá meneküljön és megszabaduljon fájdalmaitól.

Szántuchd. Eruánt! Mint két elválaszthatatlan gerlicze, úgy röpködjenek lelkeink a halál szomorú utjai fölött.

Eruánt. Igen, ne hagyj el engem, oh szüz; ha az ég nem engedte, hogy élettársad lehessen, hanem ülhettünk együtt a dicsőség székébe, hadd, ugyanazon sírban nyugodjanak csontjaink . . . Arról a köről csüngjenek le babérajaim, kardom, s néhány élő virágot hintsenek reá, melyek a mi — — — szerelmünkről — — — regéljenek.

Szántuchd. Nézd, mintha a mennyei angyalok repdesnének körülöttünk rózsaszín tollas szárnyaikon, s minket a csillagok országába hivnának. Ott lesz a mi nászszobánk, ott — — — boldog és örök szerelem vár reánk . . .

Eruánt.. Oh, mily édes, mily vigasztaló érzés, — — — midőn szemeimet az égből a földre vetem és lábom, hogy ama kereszt árnyéka kettőnk sírjára terjed . . .

Szántuchd. Nézd, mint fegyverkezik ellenünk a világ; mintha az ég lángolna a tüzes szekerektől, melyek átfutják. Minő nyájas összhang hallik a távolból. Ah, mint virággal felkoszorúzott áldozati állatok, siessünk vidáman az áldozati asztalra!

Eruánt. Ha elhervadnak a virágok, — — — ha majd kialusznak az aetheri fáklyák és az ég fenéki romba dől, akkor abból a földi sírboltból, kedvesem, a mi lelkeink kiszabadulnak és megkeresik egymást, ama halálcsendben felelni fognak egymásnak. De nekem, — — — nekem végem van, — — — elvesztem szemeim világát, — — — a föld megsemmisül . . . Ah! . . . Hova visznek? . . . Hova? . . . Jer velem, Szántuchd! . . . Minő képzelődés? . . . Oh, távozom e világból . . . Véretem a hazának, szivemet neked, lelkemet Istennek szenteltem. Isten veled! Az égi örömök közt — — — türelmet — — — lenül — — — vár — lak. (Meghal.)

Hetedik jelenet.

Eruánt, Szántuchd, Tadé és Chor (a hóhér.)

Chor. Szüz és te öreg, hagyjátok el e börtönt és kövessetek engem!

Szántuchd. (Átöleli a holtan fekvő Eruántot és siró hangon szól:) Hagyj itt engem, az Isten szerelméért!

Chor. A halálra!

Szántuchd. Az Isten szerelméért, itt fojts meg engem!

Tadé. Idd ki, oh szüz, e poharat fenéki!

Szántuchd. (összetörve:) Atyám, menjünk!

Nyolczadik jelenet.

A sávársáni mezőn.

Szánádrug és a hóhérok.

A szinpad háttérében kétfelől néptömeg jelenik meg, mely alig látható.

Szánádrug. Ütött a bosszú órája! kegyetlen szív megbírod-e hallgatni leányod végső búcsuszavát? . . . S míg ő vérét ontja, nem fog-e a te szemeidből egy könny sem hullani? . . . S te nap, nem rettesz-e meg, s nem fogod-e visszatéríteni kerekeidet, midőn egy atyát látsz, ki kardot ránt jámbor leányára? Micsoda? Ő meghaljon, és én éljek? Nem arról fogok gondoskodni, hogy me-

nyegzőjére előkészítem, hanem ellenkezőleg lábbal tiprom élete alig fakadó virágát? Ah, ha elhalványulnak azok az ajkak, ha az a szív többé nem dobog, nem fogom-e azt hinni, hogy alszik leányom és fölébred majd, ölembe siet, s nyájas hangján kiáltja: „Atyám!“ Megölel és elhalmoz édelgésével . . . Ah, ha ő meghal, ha meghal szívem egyetlen szerelme, mivé lesz Szánádrug, hacsak nem egy sirokon koborgó szomorú árny, melyet dicsőség sugarai koszorúznak. Oh istenek, képzelődöm-e vagy valóban vérbetűkkel írja egy kéz nevemet a jövő sötét és komor homlokára? . . . Iszonyúan mulnak ki nemzetségek és nemzedékek. Bosszuálló Ég, hadd, hogy villámod sujtsa az ő fejét, talán engem is vele együtt hamvaszszon el . . . Mert különben hol talál nyugalmat Szánádrug? E föld tele van emlékeivel . . . A sírban csendben vár reám az ő véres árnyéka . . . De mi az? . . . Ő nem az én leányom! . . . Örökre megtagadott . . . Egy Isten lett az ő atyja, dicsősége, mindene, ki nekem ellenségem. . . . Hadd legyen hát áldozata Jupiter és Szánádrug tisztelőtének . . . Ime itt jönnek, — — — különös tűz futotta be ereimet; úgy érzem, hogy hajszálaim égnek merednek fejemen. Tartarus engesztelhetetlen furiái, leheljétek be lelkembe a gyűlölet lángját!

Kilenczedik jelenet.

Ugyanazok, Szántuchd és Tadé.

Tadé. Itt vagyunk, Felség!

Szánádrug. Hol az istentelen?

Tadé. Levették a fájdalmak, magán kívül van az ártatlan szüz.

Szánádrug. Kelj fel, ébredj! . . . Tekintsd e véredért szomjazó fegyvereket!

Szántuchd (magához térve). Még élek? — — — Már azt hittem, itt hagytam e világot.

Szánádrug. Véres karjait kitérve, várakozik reád a halál.

Szántuchd. Meghalok . . . Igen . . . De ama gyöngédség nevében, melyet egykor irántam tanusítottál, vérem-

ben enyészszék el dühöd... Legyen sírom az a gát, melynél megtörjék, megszűnjék haragod... S ha mindenki elfelejt engem, az oda menekülő szegény keresztény emlékezzék meg rólam és siránkozzék! . . .

Szánádrug (a hóhérokhoz:) Miért késtek?

Tudé. Előre hát, oh hajadon! . . . De . . . ki tépi le szemeimről a jövő fátyolát? . . . Ki tölti be elmémet látnoki képekkel? . . . Mily borzalmas látványok tárulnak szemeim elé! . . . Ime, pusztulnak a templomok . . . Megrezzennek királyok és istenek, és ama sötét világban, mely az ég és föld között van, villogó keresztet látok emelkedni, a kettő között mintegy összekötő titokzatos kapocsként. . . Hol vagytok Olympos istenei? . . . Reátok pillantott a Magasságbeli és ti eltűntetek. Ezer meg ezer virággal koszorúzott lélek rohan az ég felé . . . Melyik az a föld, mely másod izben lett bölcsőjévé az emberiségnek? Mint kiéhezett vadállatok, úgy zuhognak le a vérözönök szikláiról. Vajjon az a vér bosszút kér-e vagy pedig azokban töröltetnek el azok a rettenetes ítéletek, melyeket az Igazság kitorölhetetlen betűkkel irt homlokára? . . . Sajnos! . . . Ezer világhódító tör reá, kik vészthozó szépségét bámulják, és homlokáról letépik babérjait, hogy azokkal a magok fejét diszítsék. Megdől Örményország, miután oly sokáig volt az egész világ védő paizsa, s romjain át a nyugatot özönlik el a barbár népek. . . De te, Szánádrug, miért bolyongsz sötét erdőkben? Majd a könyörtelen Igazság követ, villogó szemeit feléd fordítja és kegyetlen mosolylyal fogja füledbe suttogni: „Bosszút!” Tedd vissza hüvelyébe gyöngé kardodat! Ime egy ismeretlen kézből rohanó nyíl véget vet jogtalanságaidnak. . . Dicsőséged büszke emléke a sírban oszlik szét, abban semmisül meg. De a nemzetek mindig győzedelmeskedő vallása az idők és istenek romjain lebeg, mint Noé bárkája a vizözönben, és sértetlenül jut el az epedve várt kikötőbe. . . Térj te is magadhoz, oh szüz, te is! Nézd, miként borul Örményország sírhalmodra, mely reá nézve gyalázat és dicsőség! Tisztelettel múlnak el felette a századok.

Szánádrug (a hóhérra mutat.) Ime, ki fogja elhallgatni merész ajkaidat. Katonák, szurjátok le a nyomorultakat.

Tádé. Béke szálljon te reád, Örményország!...
(Félre mennek, Szánádrug egyedül marad.)

Nép. A. Nézd a nép előre közelit).

B. Nem bírja szivem nézni e kint; ártatlan volt ő.

C. Barátaim, barátaim e csodát nézzétek!

A. Oh, Istenem!... Fussunk innen!... A nyílak nem hatotnak be a testébe, hanem visszapattannak és a hóhérokat öldösik.

Hóhérok (kik földre esnek, a távolból:) Ah!...
Bocsáss meg, szent szüz!... Ah!...

Nép. (mindnyájan egyszerre:) Sir Szántuchd!...
Sír!...

B. Bizonyosan az ellenségeiért sir és értök imádkozik.

C. Hát e micsoda villámlás!... Mindenünnen világosság sugárzik be ide.

A. Ime, esik le a lábáról... Vérben úszik... Csend!

C. Nézzetek csak fel az égre!... Valaki vakító lángruhában száll lefelé!... Vajjon nem Eruánt az?...

Mindnyájan. Ő az!... Ő az!...

C. Nézzetek csak oda fel, azoknak a hegyeknek a csúcsaira! Felhők szálltak le oda, mint valami tüzes szekerek... Mily kedves harmonia hallik!... Nézzétek, Szántuchd térden áll és halálos sebét fogja, mintha imádkoznék.

B. Nagy a Szántuchd Istene!

A. Ime, a király föleszmél álmából! Szántuchd Isten legyen a miénk is!...

Mindnyájan. Távozzunk! (A színpad háttérébe vonulnak.)

Szánádrug (kétségbeesetten képzeleg:) Hagyj békén, hagyj el, irtózatos Árnykép, miért szállottál lelkemre vérrel fecskendezett fehér köntösödben és miért ébresztetted fel mély halotti álmából?... Lángfelhő vár az egen... Vértenger borítja a földet... Engem megfojtani jö... Az én leányomat, leányomat lássam,... s haljak meg! Leányom!... Ah!... Nem feleltek nekem hóhérok?... Adjátok nekem vissza leányomat, szorítsam karjaim közé leányomat; hadd, szórják aztán homlokomra összes nyilaikat a haragvó istenek. Mi az?... Meghalt?...

Szúrjátok szivembe azt a vasat, mely az ő véreben fűrdött! Nézzétek!... Ártatlan oldalaiból vér ömlik... Ki ontotta ki azt?... Ah, sajnálkozzatok a nyomorult atyán, sajnálkozzatok az érzékellen gyermekgyilkoson!... (Hevesen rohan leánya testére és átöleli.) Leányom, Szántuchd!... Nézd, kinek vagy az ölében!... Egy mosolyt, egy szót, egy pillantást!... Feledd el e pillanatra gyilkosodat, s tekints egy szánalmas atya könyeire!... Szántuchd!... (Reszkető szívvvel nézi leányát.) Ah, hisz él!.. Még ragyog egy életsugár színtelen ajkain... Nem, az nem lehet, hogy a villám elégesse a virágot és a szárát meghagyja... Már kifolyt vére meleg még... Szántuchd, édes leányom, Szántuchd!

Szántuchd. (kiadja lelkét.) Atyám... meg-bo-csá-tok ne-ked.

Szánádrug. Megbocsátani?... Nekem?... Nekem megbocsátasz?... Ah, élj még akkor egy pillanatig, hogy láthasd gyilkosod halálát... De mi az?... Behunyod szemeidet örökre?... Ah!... Szántuchd nincs többé?... Nyomorult atya!... Kegyetlen istenek!... Igen, megboszultad magad, igen! Te győztél, oh zsidók Istene!

(Vége.)

A SZÁSZUNI MÉSZÁRLÁS.

A francia képviselőház egyik közelebbi ülése alatt (jún. 9, csütörtök este) *Presanse* az örmény mészárlások tárgyában kérdintésvényt (interpellatio) intézett a külügyminiszterhez: *Delcasse*hez. Ezen ülés jegyzőkönyve után, miről különben majd minden francia lap tett említést, készült a következő rövid közlemény:

Presanse az örményországi mészárlásokra vonatkozólag interpellációt intézett *Delcasse*hez. Megemlékezett a tíz évvel ezelőtt történt mészárlásokról és megállapította azt, hogy a musai és szászuni kerületben a helyzet most is ugyanaz. A törökök el akarták hitetni, hogy a

bujtogatást az örmények csinálták; azért elöntötték ezeket a kerületeket tizennyolcz zászlóalj katonasággal... A pasák parancsot kaptak, hogy újítsák meg az 1896. évi mészárlásokat. Az örmények látván, hogy meg akarják őket semmisíteni, kénytelenek voltak fegyverhez nyulni. (Közbekiáltások).

Szóló elbeszélte az örményországi újabb eseteket és felsorolván ezen mészárlásokat, reményének adott kifejezést, hogy Franciaország és Európa ezek előtt részvetlen nem maradhat (Tetszésnyilvánítások). Nem lehet elfogadni az ozman diplomacia mondott hazugságait, hogy ártatlanítsuk azokat az eseteket, melyek ugyanazon helyen, ugyanazon körülmények között, ugyanazon pasák alatt ismétlődtek. Az 1896. után történt vizsgálat megmutatta, hogy nem lehet hitelt adni az ozmán kormány mondásainak; mert ő újra ismétli a mészárlásokat. Ha új vizsgálat történne, az eredmény nem lenne különb annál, mi 1896-ban mutatkozott. A figyelmeztetések semmi hatással sem lennének a szultánra, hacsak meg nem győznék arról, hogy a hatalmak el vannak határozva a végső höz nyulni.

Szónok azt kérdezte, hogy ha Franciaország a tubini (?) követelés megóvása szempontjából hajóraj-tüntetést rendezhetett, ugyanezt nem tehetné az örmények megvédelmezése érdekében is? (Taps a jobb oldalon és a szélső balon). Mondják, hogy 5000 örmény esett áldozatul. Vajjon a közbelépés tettevel addig kell várakozni, míg a holttestek száma el nem éri a 300.000-et, mint tíz évvel ezelőtt, míg egy egész nemzet le nem öletik? (Különböző mozgás). Addig, míg meggyőzhetnének minket Anglia és Oroszország közbelépéséről, hadd történjék figyelmeztetés, hadd rögtönöztessék hajótüntetést, hadd biztosítsanak minket arról, hogy egy nemzet ki nem irtatik. (Taps a szélső baloldalon).

De l c a s s e, a külügyminiszter azt felelte, hogy Franciaország, mely aláírta a berlini szerződést, mindig arra törekedett, hogy ez a szerződés, főleg ennek Örményországra vonatkozó része, végrehajtassék. Szászunban consulatust állított fel; ugyanezt tették Anglia és Orosz-

ország is; a velök egyesült igyekezetünknek sikerült nem egy ízben csendességet csinálni Örményországban. Delcasse felemlítette azt, hogy egy külön bizottságot küldött oda, mely ott dicséretes dolgokat végzett.

Szólván az örmények jelen állapotáról, mondá, hogy mostan vannak a törökök és a hazaszeretők között is olyanok, kiket mindkét oldalról bujtogatnak. Felolvasta a konstantinápolyi konzul jelentését, mely azt mondja, hogy a jelen állapot különbözik az 1894-ikitől. Bizonyos ugyan, hogy falvak elpusztultak, lakósok megölettek; de lehetetlen a gonoszság nagyságát megállapítani, mert — úgy látszik — nagyítva van a dolog. A jelentés tanuskodása szerint konzulaink megjelenése azon helyen, a hol a rendetlenség történt, jó hatást gyakorolt. Delcasse azt is mondá, hogyha közvetítő eszközökhöz nyulni nem lehet, legalább fájdalmas érzésünknek adunk kifejezést a felett, hogy a Porta életbe nem léptetvén a reformokat, engedi az örményeket — ha lehet így szólani — menedéket keresni, vagyis lázadásba törni (Tapsok).

Delcasse elítélte a török katonák tetteit és mondá, hogy a konzulokhoz parancsot küldött, mely megvédelmezze az örményeket és meghagyta a konstantinápolyi konzulnak is, hogy konzultársaival egyetértőleg folytassák jó törekvéseiket és figyelmeztessék a Portát tartozásának teljesítésére . . .

Presanse köszönetet mondott Delcassenek azért, hogy elismerte azt, hogy az örményeknek joguk van a lázadásra; de az ő véleménye, hogy addig mi sem fog történni, míg Zekhi pasa és Ferid bej állásaiktól meg nem fosztatnak és a Portát nem kényszerítik arra, hogy a berlini szerződés 61. pontját, mely az örmény reformokra vonatkozik, hajtsa végre. (A különböző helyekről ezen kiáltások hallatszanak: Nagyon jó, nagyon jó)!

SZ. K.

AZ OROSZORSZÁGI ÖRMÉNYEK MEGRENDSZABÁLYOZÁSA.

A hazai magyar lapokban ezeket olvassuk: „A finneken kívül az örményeknek is ugyancsak kijut Plehve miniszter „atyái” gondoskodásából. A mióta az örmény egyházi vagyont elkobozták, a Kaukázusban állandóan forradalmi a hangulat és az izgatottságot még fokozza a kis-ázsiai örmények lázongása. Hogy a forradalmat megakadályozzák, az orosz kormány szigorú rendszabályokhoz nyult.

A kaukázusi állapotokról egy német lap tiffiszi levelezője a következőket írja:

A szászuni események óriási izgatottságot keltettek mindenütt az örmény lakosság körében. Az örmények mind nagyon örülnek a győzelmeknek, melyeket Kelet-Ázsiában a japániak aratnak az oroszokon és a kedvező helyzetet nem akarják kiaknáztatlannul hagyni. Az örmények mindenfelé fegyveres bandákat alkotnak és át akarják lépni az orosz-török határt, hogy szászuni testvéreiknek segítségükre menjenek. Az orosz hivatalnokok különben sajtóságos politikát folytatnak az örményekkel szemben, a kurdokat és törököket izgatják fel ellenük. Legutóbb számos orosz tiszt Karsba utazott az orosz-török határra. Az utazásnak valószínűleg politikai céljai vannak, mert a tisztek érintkezésbe léptek a török hatóságokkal. A karsi kormányzó szintén a határon van és — hír szerint — a határon összegyűlt hatszáz örmény önkéntest akarja elfogni. Egyáltalában az örményekkel szemben rendkívül szigorú intézkedéseket léptettek életbe. Falvaik valóssággal katonailag vannak megszállva és az összes, Törökországból a Kaukázusba menekült örményeket huszonnégy órai időhaladékon belül kiutasították. A külföldi orosz konzulok utasítást nyertek, hogy az örmények utlevelét, a kik Oroszországba akarnak utazni, ne is láttamozzák, mert az örményeket egyáltalában nem eresztik át az orosz határon. Az elfogatások napról-napra szaporodnak és az örmények helyzete már csaknem elviselhetetlenné lett.“

AZ ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETE.

(Harmadik közlemény.)

14. *Fej. Mithridát nogatja Tigránest a háború folytatására.*

Mithridát éppen úton volt, — mert meg akarta Tigránest látogatni, — midőn megveretéséről a szomorú hirt vette. Mihelyt meglátta Tigránest, leszállott lováról és sajnálkozását fejezte ki a történt szerencsétlenség felett. Azután buzdította őt arra, hogy új sereget gyűjtsön és kettőztetett igyekezettel folytassa a háborút. Mithridát lekötelező viseletével annyira elkábitotta Tigránest, hogy ez nemcsak a további teendőket, de sőt a háború folytatását is reá bízta. Erre hírnököket küldött helytartóihoz avval a parancssal, hogy gyűjtsenek annyi csapatot, a mennyit csak lehet. Megdalest (Magadates), ki Syria felett a helytartóságot tizennégy év óta vezette volt, kijelölve arra, hogy hadseregével a király segítségére siessen. A szomszéd fejedelmek, különösen a parthus Arsaces királyhoz, Mithridát és Tigránest nevében, követek menesztettek, kik arra nógatták őket, hogy a közös ellenség ellen ragadjanak fegyvert.

15. *Fejezet. Lucullus elfoglalja Tigranocertát.*

Azalatt Lucullus azt a heves torzsalkodást, mely Tigranocerta városában az örmények és görögök között támadt, hasznára fordította és a helységet, — mert a lakosság egyik része elősegítette ¹⁾ szándékait — ostrommal elfoglalta. Magához vette a királyi kincset, minden egyebet a katonák zsákmányolásának engedett át, ezen felül a harcziaknak fejenként 800 drachmát adott. A görögöknek és az örmények közül azoknak, kiket Tigránest arra kényszerített volt, hogy itt telepedjenek le, megengedte, hogy hazájokba visszamenjenek . . . A elhalt Zabrienus király, kinek holttestét fényes ünnepélyvel temette

¹⁾ Addig jó egyetértésben éltek egymás között a különböző nemzetiségek, melyek eddig Tigranocerta lakosságát képezték. De szépen csenget a római arany és a megbizhatlan görög honárulást követett el: elfogadta a megvesztegető pénzt, megtagadta jöltevőjét, urát, királyát (Tigránest) és kezére játszott az ellenségnek. — Jelen esetben is igaznak bizonyodott be tehát az a közmondás, hogy: „Graeca fides, nulla fides!“ Szerk.

el — raktáraiban oly bő élelmiszert talált, hogy avval képes volt a háborút tovább folytatni, a nélkül, hogy a köztársaságnak költséget okozott volna.¹⁾

16. *Fejezet. Lucullus másodizben is megveri Tigránest.*

A következő nyáron (Kr. e. 68, a világ teremtése óta 3936 és Róma építése után 686) neki ment Tigránésnek és Mithridátnak, kik a Taurus hegység déli oldalán a völgyekben telepedtek le. Miután nem volt hajlandó a király arra, hogy Lucullussal megütközzék, Artaxata ellen indult, hol Tigránés nejét, gyermekeit és kincsének legnagyobb részét hagyta. Erre Tigránés elejébe sietett; de alig látták meg a rómaiak, megtámadták és ismét megverték, még mielőtt az ellenségre rohanhatott volna. Mithridát, kit aggasztott a félelem, nehogy a rómaiak kezébe kerüljön, mindjárt az ütközet elején futásnak eredt; rövid idő múlva Tigránés is követte példáját.²⁾

Lucullus most már fel éjszak felé akart vonulni; de mivel az ország igen erdős és némely helyeken mocsaras volt, aztán erős havazás is történt, habár még nem állott volt be az őszi napéjegyen, — katonái makacskodni kezdtek, miért kénytelen volt őket visszavezetni. Ismét átkelt a Taurus hegységen, táborát a mérsékelt és termékeny Mygdonia tartományba vitte . . . azután ostrom alá vette ennek fővárosát Nisibist. Itt Guras, Tigránés fivére viselte ugyan a helytartói címet, de azért Callimachus volt a tulajdonképi hadparancsnok. Tartott ugyan az ostrom bizonyos ideig, de mégis elfoglalta rohammal a helységet Lucullus. Ez Guras-sal kegyesen bánt, de már

¹⁾ Plutarch in Lucullo, 505—512 lap. Appianus Mithridat 228—231 lap. Stephanus.

²⁾ Plutarch ezen elbeszélésének sem adhatunk sok hitelt. Dio Cassius azt mondja, hogy az örmény lovasság jobb volt a rómaiak lovasságánál („Hájocz cziávorerè Hërov májécucz cziávoreren khács ein.“ Csákedsán, Örmények története 49 l.) A dolog pedig valósággal úgy történt, hogy nem az örmények verettek meg, hanem Lucullus „volt kénytelen seregének maradványával visszahuzodni.“ (Szdibueczháv ménáczhádz zorkhovèn jed khásvil. Csákëdsián, az idézett helyen.) Szerk.

Callimachust bilincsekbe verette; mivel éppen ez volt az, ki néhány évvel ezelőtt, midőn Lucullus egy várost védelmezett, inkább felgyújtotta, hogy sem azt átadta volna.¹⁾

SZONGOTT KRISTÓF.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A gáthoghigosz terve. Ecsmiádzinból az európai nem-egyesült örmények pöspökéhez: Uthudsián Györgyhöz küldött hivatalos egyházi irat tanuskodása szerint a gáthoghigosz (az örmény nem-egyesülteknek egyházi feje) egy 30 oldalra terjedő feliratot szerkesztett, mely alaposan kimutatja azt, hogy az orosz kormány igazságtalanul és törvénytelenül járt el akkor, midőn az örmény egyházi vagyont elfoglalta. Krimión Hájrig gáthoghigosz ezt a kérvényt személyesen szeretné átadni a czárnak és szóval az indokokat elmondani. E czézből kihallgatást is kért a czártól. A kihallgatás kieszközölhetése végett közvetítésért a legbefolyásosabb egyénekhez fordult: ezek közt van a czár édes anyja Mária Feodorovna. A gáthoghigosz reményli, hogy ha ő személyesen beszél a czárral, ez visszaadja a jogtalanul elfoglalt örmény egyházi birtokokat. . . .

Levél Kalkuttából. A Kalkuttából jött a levél mondja, hogy az egyházmegyei örmény érsek: Izsák, meglátogatta India alkirályát lord Gêrzert; az érsek tolmácsul Bészág Chácshágir nevű örmény papját vitte magával. A tiszteletteljes fogadtatás, melyben részesült, egy óráig tartott. Beszélgetés közben az alkirály igen rokonszenvesen szólott az indiai örményekről, „kik — mondá — becsületöket illő tisztelettel megtartották.“ — Az érsek meglátogatta az „örmény (emberszerető) akadémia“-t, hol az előljáróság, a tanári kar és az ifjúság fogadta — nagy fényvel. Az érsek figyelmeztette az ifjakat arra, hogy sajátítsák el a tudományt, törekedjenek műveltségre, ne feledkezzenek el a nemzeti életéről és — majdan térjenek vissza Új-Csughába (Ispáhán). Az örmény akadémia növendékeinek száma 96, kiknek nagy része Új-Csughából való; mindnyájan benlakók. — Húsvét napján az érsek misézett a kalkuttai Nazareth nevű örmény templomban; 600 székelt foglaltak el az örmények. Körülbelöl ennyi is az odavaló örmény hívek száma. Mise után szent-beszédet tartott az érsek; azután intette a híveket, hogy tanulják meg az anyai nyelvet (mert a Kalkuttában születettek nem mindnyájan tudnak örményül) és kövessék a nemzeti életet. A kiváló főpap atyai intelmeit és hasznos előterjesztéseit valamint az egyházi gondnokok, úgy az akadémiai előljáróság és a közönség is jó neven vette és rokonszenvesen fogadta. . . .

¹⁾ Plutarchus in Lucullo, 512—514 lap.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Bukaresti kirándulás. Nehány évvel ezelőtt az előpataki székely fürdőről kirándultunk Bukarestbe. A kis társaság ezen négy tagból állott: Simay Gergely kir. tanácsos, nyug. törvényszéki elnök, fia: dr. Simay Gyula, jelenleg törvényszéki bíró (Budapest), Duha Bálint gyógyszerész és e lapok szerkesztője, ki a kellemes kirándulásról ezt a levelet írta egyik munkatársának: Brassóban az alispáni hivatalban útlevelet állíttattunk számunkra és román pénzt váltattunk. Itt Simai Jenő szíves szolgálatát vettük igénybe. Predeálnál szállottunk román kupéba. A kényelmes vasúti kocsik olyanok, mint nálunk a Kossuth-kocsik. Hétfőn (aug. 10) keltünk útra; az nap beérkeztünk (estve 9 után). A „Hotel Hugó“ nevű igen kényelmes szállodába szálltunk meg. Kedden bérkocsival megnéztük a város nevezetességeit. Először az örmény templomba mentünk. A sekrestyés mutatott meg nekünk egyet-mást. A templom szép; a templom előtt örmény felirással ellátott sírköveket láttunk. Az egyik örmény pap neve Háruthiun Andreászian; nem-egyesült, leánya jegyben jár. Nagyon örvendett, hogy meglátogattuk. Az egész család a szép leánynyal együtt, beszél örményül. A másik pap Moszgofián Cháeshádur író; igen derék ember, több munkája van, adott nekem belőlük egy-egy példányt; átadta kérésemre arcképét is. Most dolgozik egy román-örmény-török-francia szótáron. Van kéziratban egy szép örmény tárgyú örmény szindarabja; lefordította románra is. Megígérte, hogy nemesak e szindarabot küldi el nekem, hanem azt is, hogy lapunknak dolgozni fog. Sajnálom, hogy több időt nem tölthettem nála. Anyjával, ki beszéli az erdélyi örmény dialectust, igen szépen beszélt édes atyád. Ő Méltósága is kérte a papot, hogy dolgozzék nekünk. Mint író teljesen tájékozva van az örmény irodalmi viszonyokról. A „koronarend“ lovagja és a bukaresti román akadémiának tagja. Megmutatta — kérésemre — a lovagi okmányt és az akadémiái jelvényt. Mindkét papnál megkínáltak dulesáczával, fekete kávéval. Azt az útezt, mely az örmény templomtól a Moszgofián házához vezet, „Strada armena“-nak (Örmény-útea) nevezik. Mennyi látni-és beszél-nivalóm lett volna itt, ha több időm lett volna. Megígérte, hogy majd meglátogat sógorasszonyával: a szép Ripszima leánynyal. Tergu-Hoknából jöttek ide 3 évvel ezelőtt. Szerettem volna napokat tölteni ennek a tudós örménynek körében... De minden marasztás mellett távoznunk kellett, mert az nap meg akartuk látogatni a város többi nevezetességeit is. Voltunk a királyi udvarban; megnéztük a lovakat, kocsikat is. Megmutatták a színházat, láttuk a királyi páholyt: bevitték ide is. Megnéztük az egyetem gyűjteményeit. Az állattani osztályban, a szép madarak között édes atyád úgy, mint én nem egyszer mondtuk: „Beh kár, hogy el nem jöhetett velünk Jankó is; itt kellemes órákat tölthetne!“ Az ásvány-gyűjteményben van egy darab termés-arany (aurum nati-

vum), mely 17 kilogrammot nyom. Szép a régiség-gyűjtemény. A képtár egyik termében láttuk az árdresi templom modelljét: 2 méter hosszú és egy méter magas; fából készült; hiv utánzata az eredetinek. A keleti stylben épült templom kívülről is egészen aranyozott. Nagy garral beszélt az ör Románia ezen büszkeségéről, midőn édes atyád így szólt: „E drága monumentumot apáink építették!” „Hát milyen nemzetiséghez tartoznak?” — „Mi erdélyrészi örmények vagyunk.” — Egy másik teremben láttuk az arany-kotlót fiaival. Úgy látszik római lelet. — Az épületek közül legszebb a „Domnica Balasa” nevű, egy hercegnő költségén épült templom. Ennél szebb templomot nem láttam. Meglepett az Athenaeum nevet viselő ritka szép épület is, itt vannak elhelyezve a képzőművészet tárgyai. Megnéztük a patriarchalis templomot: ebben nyugszanak szent Demeter ereklyéi. E templom mellett van a parlament épülete. A város megmérhetlen térségen, síkságon terül. A Dimbovicza a város közepén huzodik. A „Bulevard” villanyfényvel van világítva. Szép, terjedelmes sétatere is, melynek bejártánál diszkapu ékeskedik.

Néprajzi társaság. Hunfalvy Pál és társai a néprajzi társaságot a következő hat osztálylyal akarták megalkotni: I. Faji szakosztályok; II. Folklore, III. A népelet használati tárgyai; IV. Népzene; V. Anthropologia; VI. Statisztika. A faji szakosztályok ezek lettek volna: 1. Magyar; 2. Székely; 3. Csángó; 4. Palocz; 5. Délvidéki német; 6. Dunántúli német; 7. Erdélyi szász; 8. Szepesi szász; 9. Horvát; 10. Szerb; 11. Bunyevác; 12. Bolgár; 13. Tót; 14. Rutén; 15. Lengyel; 16. Vend; 17. Rumén; 18. Olasz; 19. Görög; 20. Örmény; 21. Czigány; 22. Bosnyák; 23. Finn-ugor; 24. Török-tatár. — A nyomtatásban megjelent és kezeink között levő tervezet homlokán ez olvasható: „A magyarországi néprajzi társaság szakosztályainak elnöki és szakelőadói tisztségeire a szervező bizottság a következő urakat véleményezi felkérendőnek: Magyar. Elnök Jókai Mór. Szakelőadó: Baksai Sándor, dr. Réthy László. Székely: br. Orbán Balázs; Király Pál, Kozma Ferencz. Csángó: hjg. Odescalchi A., dr. Szádeczky. Palocz: br. Nyári Jenő; Pintér Sándor... Örmény: Molnár Antal, Patrubány Lukács, Szongott Kristóf. — De Hunfalvy elhalt... és a társaság más tervezet szerint alakult meg...

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Hogyan állunk? Bács-Bodrogmegeye közigazgatási bizottsága elé terjesztett Rácz György előadó egy jelentést, mely megszívelendő dolgokat foglal magában. Magyarország Kánaánjából panaszok hangzanak a silány termés miatt. A gabonaneműek magva nagyon is másodrendű, a tengeri esenevész, a kendertermés gyenge. Az állattenyésztés előreláthatólag visszaesést fog mutatni a silány takarmánytermés miatt. A kisemberek e miatt kénytelenek

lábás jóságait eladni. A szegényedés miatt szenvednek a kis-kereskedők és kisiparosok. Mindent összegezve biztosra vehető, hogy a kivándorlás emelkedni fog. Milyen lehet a szegényebb megyék képe, ha már a Bácska is panaszkodik!? („Magyar Állam.”)

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A törökországi örmények egy nagy jötevőjüket veszítették el: elhalt Hágop eán Mihály gazdag örmény, Konstantinápolyban 74 éves korában. Tíz év óta elnöke az „Üdvözítő“-ről nevezett örmény kórháznak. Ebben az intézetben, melylyel sok jót gyakorolt, több újítást léptetett életbe. Testvérel együtt ő építette Számáthiában a Szent-György nevet viselő örmény egyházat. Az armási örmény zárdának 16000 koronát tevő adosságát a magáéból fizette ki. Reá szorult nemzetfeleit minden körülmények közt segítette. Testét — a lakosság óhajására — Számáthiába vitték és itt az általa emelt templom köré tergették el nagy fénynyel. Fiai azzal mutatták meg, hogy méltó utódok, hogy atyjuk emlékére ebből a szomorú alkalomból több nemzeti intézménynél tettek jókora alapítványokat.

Örmények Egyiptomban. Az egyiptomi örmények nemzeti ügyeit a „képviselői gyűlés“ végzi; ezen gyűlés 21 tagból áll. A gyűlés tagjait a napokban választották, azonban jelen alkalommal csak hét tagot választottak, a másik 14 tag megválasztása — ismeretlen okból — későbbre halasztott; 251 személy szavazott. A megválasztott hét tag, kik közül az öt első exellenciás, a két utóbbi pedig nagyságos úr, — névsora következő: Tigrán Ábro pasa (202 szavazattal), Nubár Pál pasa (124 sz.; ez annak a híres Nubár pasának fia, kinek arczképét be is mutatta „Armenia“-nk), Ághathon bej (217), Márkoszov bej (130), Boghosz Hágop bej (Pál Jakab 134), Dobál György (Keork Thophálián, 180), Nésán Málumeán (181).

Szomorú hírek. Bátumból a „Gazet de Lozan“ czimű svájcei lapnak küldött távirat azt mondja, hogy a Págheshből (Török-Örményország) kapott értesülés szerint, egy esetepatében megöltek 700 törököt és 900 örményt. Az ország rendetlen állapotban van; az élelmiszer ára megkétszereződött: félnek az éhhaláltól és mégis az adószedők nyomorgatják az örmény népet a nagy adók erőszakos felhajtásával, sőt még hálafeliratok aláírására kényszerítik. — A kurdok Szászun vidékén 17 örmény falut raboltak ki és borítottak lángba. — Konstantinápolyból június 2. kelettel ezt sürgönyzik: a Szászun körül történt esetekről a francia, orosz és angol korszulokhoz küldött értesítések azt jelentik, hogy 5000 örmény férfiú, asszony és gyermek mészároltatott le.